

POZADIECEZJALNE PIELGRZYMOWANIE DO SKRZATUSZA

Wprowadzenie

Pielgrzymki, zwane podróżami religijnymi, znane są w większości religii świata. W chrześcijaństwie pojawiły się dopiero w IV w. Zdaniem M. Starowieyskiego² decydującą rolę odegrała pielgrzymka cesarzowej Heleny do Ziemi Świętej. Odkrycie Krzyża Chrystusa i przedsięwzięcia architektoniczne Konstantyna Wielkiego w Palestynie zwróciły szczególną uwagę chrześcijan na ojczyznę Jezusa. W średniowiecznej Europie głównymi celami pielgrzymek były groby apostołów w Rzymie, świątynie związane z ogłaszanymi od 1300 r. przez papieży jubileuszami i Santiago de Compostela w Hiszpanii³. Innymi centrami stały się miejsca związane z kultem eucharystycznym i Najświętszej Maryi Panny⁴. W Polsce, po głębszym zakorzenieniu się chrześcijaństwa, rozpowszechnił się także zwyczaj odwiedzania miejsc świętych. Początkowo wędrowano indywidualnie w ramach pokuty do Rzymu i Jerozolimy. Zorganizowane pielgrzymki mające charakter uroczystych procesji zaczęto odnotowywać z początkiem XIII w. Do najstarszych miejsc odwiedzanych przez pielgrzymów należały: klasztor na Łysej Górze, grób św. Jacka, św. Jadwigi, relikwie bł. Kingi, św. Stanisława i św. Floriana w Krakowie⁵. Innymi ośrodkami stały się sanktuaria maryjne. Do najstarszych zalicza się: Górkę Klasztorną, Bardo, Piekary Śląskie, Sianowo, Świętą Lipkę. Od 1382 r. ogólnonarodowym centrum kultu maryjnego stała się Jasna Góra z jej obrazem MB Częstochowskiej. Pomorskie *loca sacra* przestały odgrywać swoje znaczenie po wprowadzeniu protestantyzmu w diecezji kamieńskiej. Najdłużej funkcjonowało sanktuarium polanowskie⁶.

¹ Ks. dr Tadeusz Ceynowa, Katedra Historii Kościoła na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Szczecińskiego w Szczecinie.

² M. Starowieyski, *Przedmowa*, w: *Ojcowie żywi*, t. 13, Do Ziemi Świętej. Najstarsze opisy pielgrzymek do Ziemi Świętej (IV-VIII w.), oprac. P. Iwaszkiewicz, Kraków 1996, s. 6.

³ Sz. Jabłoński, *Pielgrzymka*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 15, kol. 487.

⁴ Miejsca związane z kultem Hostii w Augsburgu, Lanciano, Orvieto, Siena i objawień maryjnych.

⁵ R. Jusiak, *Pielgrzymka jako element życia religijnego w Polsce*, „Chrześcijanin w świecie” 12(1980), nr 5, s. 52.

⁶ W. Łysiak, *Święta przestrzeń. O pielgrzymkach, pielgrzymowaniu, miejscach pielgrzymkowych i pobożności ludowej w dawnym Księstwie Pomorskim*, Poznań 2010, s. 201-234. Wcześniej upadły: Sanktuarium MB na Górze Chełmskiej i Rowokole k. Słupska.

Skrzatusz – miejscem pielgrzymkowym

Sanktuarium Matki Boskiej Bolesnej w Skrzatuszu powstało w XVII w. jako jedno z wielu w czasie największego rozkwitu miejsc pielgrzymkowych w I Rzeczypospolitej. Początki związane są z figurką MB z kościoła w Mielęcinie⁷. W 1575 r. grupa protestantów wtargnęła do świątyni i po zrabowaniu kosztownych wot postanowiła zatopić Pietę w pobliskim stawie. Pewien garncarz z Piły był w tym czasie w Mielęcinie. Obserwując całe wydarzenie, poprosił protestantów, by sprzedali mu figurę Matki Boskiej do zabawy dla jego dzieci⁸. Garncarz w drodze do Piły zatrzymał się w Skrzatuszu. Tamtejsza mieszkanka odkupiła od niego Pietę i po kilku dniach przekazała ją do miejscowego drewnianego kościoła. Udokumentowane relacje z cudownych uzdrowień, zawarte w opisie ks. A. Delerda⁹, datują się od początków XVII w. Ważnym elementem w rozwoju kultu w Skrzatuszu były dekrety biskupów poznańskich o prawdziwości uzdrowień i określenie figury MB jako cudownej¹⁰. Wybudowana w stylu barokowym nowa świątynia z cudowną figurą i zaangażowanie waleckich jezuitów spowodowały zatrzymanie postępowania protestantyzmu w północnych rejonach Wielkopolski. Zaangażowanie kaznodziejsko-misyjne jezuitów uczyniło ze Skrzatusza centrum kultu maryjnego i prężny ośrodek życia katolickiego. Najwięcej pielgrzymów przybywało w święta maryjne – Wniebowzięcie i Narodzenie NMP. W XIX w. Skrzatusz okazał się jedynym miejscem w powiecie waleckim, gdzie używano w liturgii języka polskiego. Z powodu licznych pielgrzymek z terenu archidiecezji poznańskiej na główny odpust 15 sierpnia kazanie było wygłaszane także w j. polskim¹¹.

Przesiedlenie ludności niemieckiej po zakończeniu II wojny światowej i nowi osiedleńcy, którym obcy był dotychczasowy kult MB Bolesnej w Skrzatuszu, spowodowały zaniknięcie dotychczasowego napływu pielgrzymów. Ludność zasiedlająca tereny Ziemi Zachodnich i Północnych nie chciała kultywować tego, co kojarzyło się jej z niemczyzną. Niejednokrotnie przywoziła ze sobą obrazy i figurki czczone wcześniej w jej ziemi rodzinnej¹². Kardynał Hlond, po otrzymaniu specjalnych uprawnień od papieża Piusa XII, utworzył na terenach włączonych do Polski tymczasową

⁷ Na temat kultu MB Bolesnej pisali m.in.: A. Delerdt, *Historia cudownego obrazu Matki Boskiej Skrzatuskiej*, rękopis z 1777 r. znajduje się w Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej (ADKK); J. Korytkowski, *Brevis descriptio historico-geographica ecclesiarum archidioecesis gnesnensis et Posnaniensis*, Gnesnae 1888, s. 246; A. Fridrich, *Historie cudownych obrazów Najświętszej Maryi Panny w Polsce*, Kraków 1903, s. 176-181; F. Westpfahl, *Die Apostolische Administratur Schneidemühl*, Schneidemühl 1928, s. 77-81; K. Hagedorn, *Dzieje parafii w Skrzatuszu w Polsce przedrozbiorowej*, mps, Lublin 1988. L. Bąk, *Ziemia walecka w dobie reformacji i kontrreformacji w XVI-XVIII w.*, Piła 1999, s. 271-284; A. Giese, *Królowa narodu*, Pelplin 2002; „Rocznik Skrzatuski” (2013), t. 1.

⁸ Powyższe wydarzenie jest przedstawione w obrazach namalowanych na ścianie u góry z prawej strony prezbiterium obecnego kościoła.

⁹ A. Delerdt, *Historia cudownego obrazu Matki Boskiej Skrzatuskiej*, rękopis z 1777 r. Autor opisuje ponad 60 cudownych zdarzeń dokonanych za wstawiennictwem MB Bolesnej.

¹⁰ W 1660 r. uczynił to bp Wojciech Tolibowski, a w 1697 r. bp Jan Stanisław Witwicki.

¹¹ T. Ceynowa, *Dekanat walecki. Ziemia pogranicza 1821-1920*, Radom 2004, s. 91. Wszyscy duchowni zatrudnieni w parafiach Walecczyny raportowali do rejencji kwidzyńskiej i Poznania, że wyłącznym językiem podczas sprawowanych nabożeństw jest niemiecki.

¹² A. Jackowski, *Pielgrzymowanie*, Wrocław 1998, s. 120-122.

administrację kościelną. Tereny wolnej prałatury pilskiej weszły w skład rozległej administracji apostołskiej kamieńskiej, lubuskiej i prałatury pilskiej. Jej administrator – ks. Edmund Nowicki – borykał się z brakiem duchowieństwa, gdyż dotychczasowi księża – Niemcy wyjechali. Zbyt mała liczba księży nie była w stanie zapewnić odpowiedniego duszpasterstwa w dotychczasowym sanktuarium. Przekazanie Skrzatusza w opiekę salezjanom w 1952 r. miało zmienić tę sytuację¹³. Relacje duchowieństwa z 10 lat pracy w poszczególnych parafiach świadczą o tym, że bardzo powoli nowi mieszkańcy i księża odkrywali sanktuarium MB Bolesnej¹⁴. Pielgrzymki odbywały się sporadycznie, głównie z okazji odpustu Wniebowzięcia NMP¹⁵. W grudniu 1956 r. zebrani na konferencji dekanalnej kapłani dekanatu wałeckiego wystosowali prośbę do bpa Teodora Bensza w sprawie drugiego sanktuarium po Rokitnie¹⁶. Nie chcieli w ten sposób dopuścić, by Skrzatusz poszedł w zapomnienie. Podkreślili także, że jest to miejsce historyczne i uświęcone wieloma cudami. „My, kapłani dekanatu wałeckiego, przyjęliśmy jako obowiązek wdzięczności za wielkie dobrodziejstwa naszej Królowej wyświadczone całej Polsce, w Jej świętym roku podnieść cześć i dawną sławę Skrzatusza.”¹⁷

Lokalne starania salezjanów zostały wzmocnione wsparciem bpa Ignacego Jeża. Ten hierarcha po ustanowieniu Diecezji Koszalińsko-Koło-brzeskiej w 1972 r. zdecydowanie zaangażował się w propagowanie kultu MB Bolesnej w Skrzatuszu. Pierwszym jego aktem podczas odpustu wrześnieowego było ogłoszenie Skrzatusza jako jedyne i autentyczne sanktuarium diecezjalnego. Od tego czasu liczba pielgrzymów powoli wzrastała. Punktem przełomowym stało się coroczne zachęcanie wiernych przez biskupa w listach pasterskich czy specjalnych odezwach dołączonych do nich¹⁸. Przed uroczystościami koronacyjnymi w 1988 r. do Skrzatusza pielgrzymowali wierni ze wszystkich parafii diecezji.

Ważnym elementem sanktuariów jest odpowiednia dbałość kustoszy desygnowanych przez władze kościelne i zaplecze socjalno-bytowe miejsca. Diecezja koszalińsko-koło-brzeska posiada na swoim terenie kilka dobrze funkcjonujących domów rekolekcyjnych. Salezjanie, wieloletni opiekunowie Skrzatusza, mimo podejmowanych prób nie zdecydowali się na wybudowanie tam domu pielgrzyma. Decyzją bpa

¹³ J. Wąsowicz, *Posługa duszpasterska salezjanów w Skrzatuszu w latach 1952-1972*, „Rocznik Skrzatuski” (2013), t. 1, s. 75-89.

¹⁴ ADKK, Kuria gorzowska, Parafia pw. Wniebowzięcia NMP w Skrzatuszu, korespondencja, dokumenty różne, dokumenty luźne, 1957-1962, sygn. 242, s. 47-55; Tamże, Parafia pw. św. Mikołaja w Wałczu, korespondencja, dokumenty różne, dokumenty luźne, 1956-1961, sygn. 323, s. 211.

¹⁵ ADKK, Kuria gorzowska, Parafia pw. Wniebowzięcia NMP w Skrzatuszu, korespondencja, dokumenty różne, dokumenty luźne, 1953-1956, sygn. 241, s. 322-323.

¹⁶ A. Baciński, *Pielgrzymkowe miejsca maryjne w diecezji gorzowskiej*, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 2(1958), nr 3, s. 165-172.

¹⁷ A. Kamiński, *Dzieje sanktuarium Matki Bożej Skrzatuskiej w latach 1972-2012*, mps, Szczecin 2013, s. 29.

¹⁸ I. Jeż, *List pasterski biskupa koszalińsko-koło-brzeskiego zapraszający diecezjan do Skrzatusza w dniu 20.09.81 r. (z dnia 24.08.1981 r.)*, w: *Listy pasterskie oraz komunikaty do kapłanów i wiernych diecezji w latach 1972-1988*, red. P. Mielczarek, Szczecin 1989, s. 129-132. Biskup I. Jeż robił to systematycznie do końca swojego pasterzowania w diecezji.

Mariana Gołębiowskiego w 2001 r. skierowano do Skrzatusza księży diecezjalnych z zadaniem zrealizowania tego postulat. Obecny bp diecezjalny Edward Dajczak wmurował kamień węgielny pod Dom Pielgrzyma¹⁹ w dniu diecezjalnej pielgrzymki 19 września 2010 r.

Od początków lat 70. XX w. zaczęto wykładać w sanktuarium skrzatuskim księgi pielgrzymów, księgi prośb i podziękowań. Zachowane wpisy świadczą o tym, że MB Bolesna była nawiedzana przez pielgrzymki zorganizowane i indywidualne nie tylko spoza diecezji, ale również przez pątników zagranicznych. W przedstawionym zestawieniu tabelarycznym pominięto pielgrzymki zorganizowane w latach 80. XX w. z Piły²⁰ oraz odwiedziny byłych mieszkańców prałatury pilskiej²¹ pielgrzymujących z Niemiec. W przedstawionym zestawie nie uwzględniono wielu wpisów, które nie precyzowały miejsca lub kraju zamieszkania. Trudno również dzisiaj stwierdzić, jak wielu odwiedzających Skrzatusz nie zarejestrowało tam swojego pobytu lub nie miało takiej możliwości. Analizując fenomen pielgrzymowania, nie sposób nie wspomnieć o celu nawiedzenia sanktuarium. Niestety, zachowane źródła nie pozwalają wyciągnąć jednoznacznych wniosków. Być może wnikliwa analiza socjologów religii pozwoli na przebadanie tego zjawiska. Wstępna kwerenda pozwala jedynie wymienić poszczególne intencje – prośby i dziękczynienia pątników skrzatuskich. Do głównych intencji można zaliczyć prośby o: zdrowie, opiekę Bożą, szczęśliwe narodziny, potomstwo, wytrwanie w powołaniu, załatwienie spraw, szczęśliwą podróż, zgodę, dobre wychowanie, pomoc w nauce, nawrócenie, zbawienie wieczne dla zmarłych, uzdrowienie z nałogu i szczęśliwe małżeństwo. Tematyka podziękowań najczęściej dotyczyła: łaski zdrowia, opieki, szczęśliwych porodów, dobrej spowiedzi, zdobycia pracy, dostania się na studia, szczęścia w rodzinie i inne otrzymane łaski²². W wielu przypadkach trudno dać odpowiedź na pytanie, jak odwiedzający dowiedzieli się o cudownej Piecie Skrzatuskiej. Wymienione miejscowości związane z pracą duszpasterską salezjanów pozwalają domniemywać, że sami duchowni zachęcali do odbycia tam pielgrzymki. Poniższe zestawienie pozwala na określenie sanktuarium skrzatuskiego nie tylko jako diecezjalnego, ale także regionalnego, ogólnopolskiego i międzynarodowego.

¹⁹ T. Ceynowa, *Kalendarium ważniejszych wydarzeń z dziejów Skrzatusza*, „Rocznik Skrzatuski” (2013), t. 1, s. 143. W aneksach umieszczono także fotografie z tego wydarzenia i początkowych etapów budowy. W obecnym tomie zaprezentowano stan obecny podjętego dzieła.

²⁰ Na ten temat napisał artykuł publikowany w niniejszym tomie ks. Jarosław Wąsowicz.

²¹ Bp Krzysztof Zadarko przedstawia w swoim artykule wspomnienia z pobytów pielgrzymów niemieckich w Skrzatuszu drukowane w *Johanesbote*.

²² Na podstawie przejranych wpisów do ksiąg pielgrzyma. Wspominali o zapisanych prośbach i dziękczynieniach: A. Giese, *Królowa ...*, s. 107; A. Kamiński, *Dzieje sanktuarium ...*, s. 141-142.

**Pielgrzymki do Skrzatusza – indywidualne,
zorganizowane i zagraniczne spoza diecezji²³**

1974

Indywidualne: –.

Zorganizowane: Kazimierz Krajeński.

Zagraniczne: Prenzlau, Falkenberg, Rathenow, Bremen.

1976

Indywidualne: Poznań, Szczecin, Rumia, Wejherowo, Żyrardów, Poznań, Ujście, Aleksandrów Kujawski, Żerków, Piła.

Zorganizowane: Łódź, Szczecin, Żabno, Poznań.

Zagraniczne: Flutbeck, Hamburg.

1977

Indywidualne: Gdańsk, Gdynia, Warszawa, Bydgoszcz, Łódź, Wrocław, Złotów, Krosno, Piła.

Zorganizowane: Gdańsk, Warszawa.

Zagraniczne: Hannover.

²³ Zestawienie na podstawie materiałów przekazanych do ADKK przez obecnego kustosza sanktuarium 20 maja 2014 r.

Księga Honorowa – Pielgrzymka Roku Jubileuszowego 1974; Księga Honorowa 1974-1985; Prośby do Cudownej Pani Skrzatuskiej 1989; Prośby do Cudownej Pani Skrzatuskiej 1990; Prośby i podziękowania Matce Bożej Skrzatuskiej 15.08.1997; Prośby do Cudownej Pani Skrzatuskiej 1992; Wpisy kapłanów celebrujących msze święte w parafii Skrzatusz 1984-2003; Księga pamiątkowa (wpisy pielgrzymów) 1986-1988; Księga pamiątkowa (wpisy pielgrzymów) 1986; Księga pamiątkowa (wpisy pielgrzymów) 1988-1989; Pielgrzymki zorganizowane do Sanktuarium MB w Skrzatuszu 1990-2002; Pielgrzymi odwiedzający Sanktuarium w Skrzatuszu 1991; Pielgrzymi odwiedzający Sanktuarium w Skrzatuszu 1991; Pielgrzymi odwiedzający Panią ze Skrzatusza 1992-1993; Prośby i podziękowania MB Skrzatuskiej 1992; Prośby i podziękowania MB Skrzatuskiej 1993; Prośby i podziękowania MB Skrzatuskiej 1993-1994; Prośby i podziękowania MB Skrzatuskiej 1994-1995; Prośby i podziękowania MB Skrzatuskiej 1994; Prośby i podziękowania MB Skrzatuskiej 1995; Prośby i podziękowania MB Skrzatuskiej 1996; Prośby i podziękowania MB Skrzatuskiej 1996-1997; Księga pielgrzymek 1999; Prośby i podziękowania MB Skrzatuskiej 1995-1996; Prośby i podziękowania MB Skrzatuskiej 1997; Księga pielgrzymów 1998; Prośby i podziękowania 1999; Prośby i podziękowania 1999; Księga pielgrzymów 1998; Prośby i podziękowania 2000; Prośby i podziękowania NMP Skrzatuskiej 2000; Prośby i podziękowania NMP Skrzatuskiej 2000; Księga prośb do M Bożej Bolesnej 2001; Prośby i podziękowania do Matki Bożej Bolesnej 2002; Wpisy pielgrzymek 2002-2011; Wpisy 2002; Wpisy 2003-2004; Wpisy pielgrzymów 2007-2008; Podziękowania i prośby (bez dat); Podziękowania i prośby 2004-2005; Podziękowania i prośby 2000-2004.

W tabeli uwzględniono Piłę do 1992 r. jako miejscowość spoza diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej. Wówczas bulla *Totus Tuus Poloniae populus* włączyła dekanat pilski do Kościoła koszalińsko-kołobrzeskiego.

1978

Indywidualne: Piła, Kraków, Gryfice, Stargard, Kluczbork, Łódź, Kędzierzyn, Szczecin, Chociwel.

Zorganizowane: Łódź, Bytów.

Zagraniczne: Fulda, Stolberg, Köln, Hamburg, Cloppenburg, Zackender.

1979

Indywidualne: Warszawa, Piła, Poznań.

Zorganizowane: Białystok, Poręba k/Zawiercia.

Zagraniczne: Fulda, Düsseldorf, Burgdorf, Hannover, Schinkel, Magdeburg.

1980

Indywidualne: Gdańsk, Piła.

Zorganizowane: Piła.

Zagraniczne: Düsseldorf, Hannover, Fulda, Neuss, Ruhr.

1981

Indywidualne: Rumia, Mielec, Zielona Góra, Piła.

Zorganizowane: Chojnice, Kraków, Kościerzyna, Rumia, Piła.

Zagraniczne: Ehrenburg, Hamburg, Wathlingen, Witten-Heven, Dortmund.

1982

Indywidualne: Wschowa, Szczecin, Poznań, Dębno, Chrzanów.

Zorganizowane: Piła, Szczecin, Siedlce, Kraków, Krotoszyn, Wałdowo.

Zagraniczne: Hamburg.

1983

Indywidualne: Toruń, Gdynia, Piła, Szczecin, Brusy, Radoszyn, Rumia, Nakło n/Notecią, Giżycko, Aleksandrów Łódzki, Czeladź, Łódź, Tychy, Tarnów.

Zorganizowane: Piła, Poznań, Rumia, Warszawa.

Zagraniczne: Sachendorf, Remscheid, Rellingen, Hille, Zachen, Witten, Bad Brumstedt.

1984

Indywidualne: Toruń, Piła, Chodzież, Goleniów, Rumia, Gdańsk, Szczecin, Kraków, Kutno, Katowice, Warszawa, Bydgoszcz, Nowy Targ, Poznań, Rabka, Wadowice, Rogoźno, Rumia, Gorzów, Debrzno.

Zorganizowane: Piła, Olsztyn, Belchatów, Bytom, Szczecin, diecezja chełmińska, Lębork, Bolesławiec, diecezja gorzowska, diecezja gdańska.

Zagraniczne: Berlin, Werne, Holandia, Enschede, Köln, Wilhelmshaven.

1985

Indywidualne: Poznań, Piła, Gdynia, Toruń, Łódź, Gorzów, Dębno Lubskie.

Zorganizowane: Piła, Chodzież, Gdańsk, Rumia, Lębork, Lublin, Aleksandrów Kujawski.

Zagraniczne: Kiel.

1986

Indywidualne: Warszawa, Białystok, Mszana Dolna, Poznań, Piła, Poznań, Wronki, Elbląg, Świętochłowice, Gdynia, Gdańsk, Łódź, Zielona Góra, Gryfice, Łódź, Poręba k/Zawiercia, Jasło, Chodzież, Jaworzno, Kraków, Wieliczka, Wrocław, Więcbork, Malbork, Białystok, Kalisz, Szczyrk, Gorzów.

Zorganizowane: woj. Katowice, Szczecin, Piła, Trzebiatów, Gniezno, Łomianki.

Zagraniczne: Wilno, Hamburg, Köln, Düsseldorf, Hannover, Würzburg, Slovenia – Nowo Mesto.

1987

Indywidualne: Tychy, Rumia, Piła, Świnoujście, Rabka, Dąbrowa Górnicza, Wrocław, Poznań, Bydgoszcz, Wadowice, Szczecin, Oborniki, Łeba, Kraków, Rumia, Białystok, Łomża, Toruń, Lublin, Dęblin, Katowice, Rozwadów, Płońsk, Honduras, Buk, Szczecin, Kutno, Lublin, Myszków, Zawoja.

Zorganizowane: Szczecin, Warszawa, Kraków, Dęblin.

Zagraniczne: Köln, Hannover, Werdohl, Hamburg, Stuttgart, Greifswald.

1988

Indywidualne: Dzierżoniów, Wodzisław Śląski, Jastrzębie Zdrój, Poznań, Szczecin, Mińsk Mazowiecki, Bydgoszcz, Oborniki, Gdynia, Oborniki Śląskie, Wrocław, Tychy, Rybnik, Gniezno, Skoczów, Oleśnica, Piła, Świdnik, Chorzów, Katowice, Pyrzyce, Tarnów, Łódź, Warszawa, Kraków, Tczew, Rumia, Kostrzyn, Racibórz.

Zorganizowane: Piła, Lublin, Szczecin, Bydgoszcz.

Zagraniczne: Lübeck, Stuttgart, Hamburg, Bonn.

1989

Indywidualne: Działdowo, Sierpc, Siedlce, Włocławek, Piła, Poznań, Łódź, Warszawa, Bydgoszcz, Poznań, Szczecin, Golanki Dolne, Zabrze, Choszczno, Lubin, Gdańsk.

Zorganizowane: Piła, Szczecin, Bydgoszcz, Kraków.

Zagraniczne: Bremen, Berlin, München, Düsseldorf, Strachlenberg, Lizbona, Canada.

1990

Indywidualne: Poznań, Piła, Opole, Bielawa, Oleśnica, Wrocław, Szczecin, Elbląg, Toruń, Dzierżoniów, Konin, Czechowice Dziedzice, Śrem, Łódź, Sieradz, Częstochowa, Gryfice, Kraków, Gdańsk, Rzeszów, Warszawa, Bydgoszcz, Białystok, Poznań.

Zorganizowane: Poznań, Piła, Szczecin, Bydgoszcz, Warszawa, Krosno, Pogwizdów, Poręba.

Zagraniczne: –.

1991

Indywidualne: Warszawa, Poznań, Gdańsk, Bydgoszcz, Piła, Chełmża, Częstochowa, Nakło, Szczecin, Wrocław, Sieradz, Toruń, Gostynin, Łódź, Kościerzyna, Czersk, Olsztyn, Choszczno, Oborniki Wlkp., Jelenia Góra, Wapnica, Ostróda, Stalowa Wola, Janów Lubelski, Kraków, Mierzyn, Wejherowo, Suwałki, Rybnik, Kędzierzyn, Radom, Kielce, Kwidzyń, Gryfino, Golub Dobrzyń, Dębno Lubuskie, Działdowo, Kazimierz Dolny, Bolesławiec Śląski, Puszczykowo, Goleniów, Nowogard, Tczew, Pieszyce, Jelenia Góra.

Zorganizowane: Węgorzyno, Szczecin, Bydgoszcz, Piła, Ostróda, Łódź, Kobylanka, Łomnica, Warszawa, Poznań, Wapno, Kalwaria Zebrzydowska, Ostróda, Gdańsk, Resko, Stargard Szczeciński.

Zagraniczne: Köln, Hamburg, Ravensburg, Hannover, Wiedeń, Lübeck, Düsseldorf, Holandia, Wielka Brytania.

1992

Indywidualne: Szczecin, Piła, Gdańsk, Warszawa, Radomsko, Dąbrowa Górnicza, Poznań, Ostrzeszów, Kobyla Góra, Stalowa Wola, Kraków, Krapkowice, Gorzów Wlkp., Zielona Góra, Mława, Kowal, Świdnica, Katowice, Nakło, Sosnowiec, Zduńska Wola, Gliwice, Ostrów Wlkp., Szubin, Zabrze, Bełchatów, Rumia, Ruda Śląska, Toruń, Dęblin, Wrocław, Płock, Lublin, Ślesin, Trzebiatów, Płock, Jelenia Góra, Jarocin, Rybnik, Rogoźno, Kutno, Radom, Kętrzyn, Gniezno, Police, Włocławek, Grudziądz, Wierzchowo Człuchowskie.

Zorganizowane: Piła, Szczecin, Kraków, Nakło, Nowy Staw, Ujście, Czuchowa k/Rybnika, Stargard Szczeciński, Bydgoszcz, Gorzów Wlkp., Gdańsk, Warszawa, Poznań, Krotoszyn, Piekary Śląskie, Nowy Staw, Katowice, Człuchów, Tczew, Tarnowskie Góry, Gołańcz, Wrocław.

Zagraniczne: Berlin, Belgia, Hamburg, Werne, Köln, Birmingham, Dresden, Krefeld – Bochum, Fuldabruck, München, Leipzig, Hannover, Lübeck, Verona, Toronto, Wasserburg.

1993

Indywidualne: Kraków, Poznań, Toruń, Głogów, Gubin, Gliwice, Nakło, Łódź, Olkusz, Wodzisław, Racibórz, Szczecin, Szubin, Rumia, Warszawa, Zgierz, Połchowo, Sosnowiec, Częstochowa, Tarnowskie Góry, Rybnik, Stargard, Nowy Dwór Gdański, Chełmża, Wrocław, Krosno, Cerkwica, Nowy Sącz, Pyrzyce, Bydgoszcz, Gorzów Wlkp., Gierzwałd, Radom, Tworóg, Międzyzdroje, Katowice, Gdańsk, Pęckowo, Stargard, Suwałki, Rybnik, Włocławek, Września, Choszczno, Rozwadów.

Zorganizowane: Poznań, Krosno, Górka Duchowna, Bydgoszcz, Szczecin, Przemierowo, Stargard Szczeciński, Cerkwica, Gdynia, Gryfice, Karwice.

Zagraniczne: Berlin, Hildesheim, Schwarzbürg, Wilno, Erkrath, Wildburg, Wuppertal, Delbrück, Oranienburg, Schoonheven.

1994

Indywidualne: Bydgoszcz, Warszawa, Gniezno, Bogatynia, Inowrocław, Oborniki, Rogoźno, Lublin, Radom, Szczecin, Zamość, Stargard, Sosnowiec, Nowa Huta, Gardno, Gdynia, Świdnica, Uniejów, Łódź, Rybnik, Płock, Włocławek, Bytom, Gliwice, Zielona Góra, Nowa Sól, Nowy Sącz, Nakło, Krosno, Katowice, Częstochowa, Nowogródek, Tarnów, Rumia, Aleksandrów Kujawski, Gdańsk.

Zorganizowane: Poznań, Bydgoszcz, Szczecin, Lębork, Wapno, Domasław, Nakło n/Notecią, Krosno n/Wisłokiem, Czuchów k/Rybnika, Stargard Szczeciński, Łobez.

Zagraniczne: Dortmund, Holzwickede, East Afrika, Kellinghusen, Berlin, Oranienburg, Köln, Essen, Saßnitz, Almelo, Vroomshoop, Borne, Murowana Oszmianka – Białoruś, Karlsham, Stuttgart, Frankfurt a/M, Koblenz, Ukraina.

1995

Indywidualne: Bydgoszcz, Zielona Góra, Stalowa Wola, Suwałki, Grudziądz, Poznań, Łódź, Szczecin, Dzierżoniów, Bydgoszcz, Rumia, Gryfino, Stargard, Elbląg, Kostuchy, Inowrocław, Zabrze, Łądek Zdrój, Gdynia, Warszawa, Nowy Sącz, Sosnowiec, Katowice, Gdańsk, Dąbrowa Górnicza, Tychy, Września, Gliwice, Kraków, Skierniewice, Gniezno, Kielce, Gorzów Wlkp., Turek, Wrocław, Częstochowa.

Zorganizowane: Poznań, Bydgoszcz, Szczecin, Wrocław, Gryfice, Lębork, Cerkwica, Inowrocław.

Zagraniczne: Ottawa, Melbourne, Görlitz, Leipzig, Köln, Demmin, Münster, Hohensp, Berlin, Ohlendorf, Hamburg, Meschede, Malchin, Bochum, Lübeck, Riverside, Veldhoven, Werkhoven, Fulda.

1996

Indywidualne: Poznań, Radom, Bydgoszcz, Zielona Góra, Sosnowiec, Resko, Gdynia, Szczecin, Kielce, Warszawa, Racibórz, Włocławek, Ostrowiec Świętokrzyski, Ujście, Jelenia Góra, Katowice, Łódź, Gniezno, Lublin, Oleśnica Śląska, Piekary Śląskie, Police, Mysłowice, Świnoujście, Węglewo, Gliwice, Grudziądz, Łomża, Opole, Wągrowiec, Tymbark, Konin, Siemianowice Śląskie, Goleniów, Łowicz, Rzeszów, Środa Śląska, Ostrów Wlkp., Leszno, Toruń, Ciechocinek, Śrem, Rybnik, Krotoszyn, Kalisz, Płock, Czarnków, Mszano, Aleksandrów Kujawski.

Zorganizowane: Poznań, Bydgoszcz, Trzebiatów, Kamienica, Szczecin.

Zagraniczne: Rotterdam, Berlin, Demmin, Rzym, Hamburg, Schwarzwald, Voerde, Württemberg, Essen, Bonn, Wasserberg.

1997

Indywidualne: Stargard, Grzędzice, Szczecin, Gniezno, Barnimie, Poznań, Więsbork, Bydgoszcz, Gdańsk, Dębno, Kraków, Łódź, Żabin, Olsztyn, Tczew, Oświęcim, Ujście, Gorzów Wlkp., Gliwice, Wrocław, Włocławek, Zielona Góra, Nowy

Targ, Legnica, Radom, Śrem, Ostrowiec Świętokrzyski, Stalowa Wola, Leszno, Chodzież, Kętrzyn, Człuchów, Żabów, Śmigiel, Goleniów, Gdańsk, Pniewo, Częstochowa, Kruszewo, Zawiercie, Lublin, Wągrowiec, Tomaszów Mazowiecki, Kłodzk, Sędziszów Kielecki, Kostrzyn n/Odrą, Pabianice, Ozimek, Warszawa, Cieszyn, Ostrołęka, Sanok, Konin, Nysa, Gryfino, Nowy Tomyśl, Malowa Góra, Choszczno, Rogoźno, Aleksandrów Kujawski, Lubsko.

Zorganizowane: Bytom Szombierki, Szczecin, Ujście, Zielin, Poznań, Żarnowo Szczecińskie, Siekierki, Szamocin, Toruń, Brusy, Pabianice, Tarnowskie Góry, Gryfice, Grzybów.

Zagraniczne: Fulda, Werkhoren, Demmin, Furth, Berlin, Rheinland, Hückeswagen, Hamburg, Münster, Düsseldorf, Boliwia.

1998

Indywidualne: Gostynin, Człuchów, Trzciniec, Krosno, Gryfino, Warszawa, Poznań, Maryń, Wrocław, Lubań Śląski, Stargard Szczeciński, Olszyna Lubańska, Krynica, Jelenia Góra, Gryfice, Wolin, Chodzież, Katowice, Bydgoszcz, Gdańsk, Toruń, Ciechanów, Płock, Kraków, Rzeszów, Gniezno, Łódź, Brzeg Dolny, Gryfino, Gliwice, Bydgoszcz, Rybnik, Szczecin, Wisła, Grudziądz, Koło, Nowy Tomyśl, Piątnica, Łomża, Janowiec Wlkp., Radom, Chociwel, Bielsko Biała, Września, Pabianice, Golczewo, Zabrze, Zamość, Lębork, Mosty, Sosnowiec, Trzebiatów, Chodzież, Człuchów, Świętosław, Skierniewice, Kostrzyn n/Odrą, Tarnowskie Góry.

Zorganizowane: Szczecin, Konin, Aleksandrów Kujawski, Orzesz, Wągrowiec, Poznań, Bydgoszcz, Warszawa.

Zagraniczne: Witten, Essen, Bremen, Lübeck, Ukraina, Wuppertal, Hannover, Montreal, Friesland, Augsburg.

1999

Indywidualne: Radom, Chodzież, Szczecin, Łódź, Siedlce, Zielona Góra, Ujście, Braniewo, Cedynia, Drezdenko, Kostrzyn, Gryfice, Warszawa, Stargard Szczeciński, Poznań, Aleksandrów Kujawski, Gdańsk, Krosno, Gryfino, Police, Sieradz, Szamocin, Gorzów Wlkp., Wrocław, Piaseczno, Gliwice, Świętochłowice, Gniezno, Katowice, Sosnowiec, Żary, Zabrze, Legnica, Gdynia, Radom, Włocławek, Cieszyn, Wołomin, Człuchów, Lębork, Konin, Tarnów, Łąd.

Zorganizowane: Police, Szczecin, Ujście, Szamocin, Piaski k/Gostynia, Łódź, Włocławek, Bydgoszcz, Września.

Zagraniczne: Stiphont, Langenhagen, Antwerpen, Berlin, Hannover, Chicago, Bremen, Eisenberg, Hastings, Stockholm, Regensburg.

2000

Indywidualne: Tczew, Poznań, Radowo Małe, Bydgoszcz, Zielona Góra, Łągów Lubuski, Szczecin, Stargard Szczeciński, Gorzów Wlkp., Gryfice, Klukowo, Barlinnek, Wągrowiec, Gdańsk, Gniezno, Kielce, Trzebiatów, Łowicz, Kostrzyn n/Odrą, Czarnków, Warszawa, Toruń, Śmiłowo, Dziwnów, Wrocław, Dźwierzuty, Gorlice, Konin, Łódź, Sieradz, Katowice, Rzeszów, Goleniów, Ruda Śląska, Kraków,

Racibórz, Tychy, Raciechowice, Nakło, Krotoszyn, Opole, Starogard Gdański, Sosnowiec, Gdańsk, Ciechocinek, Zamość, Inowrocław, Sopot, Żyrardów, Chodzież, Pruszków, Aleksandrów Kujawski, Wapno, Debrzno, Tychy.

Zorganizowane: Poznań, Szczecin, Gniezno, Międzychód, Bogdaniec, Włocławek, Raciechowice, Ujście, Bydgoszcz, Tczew, Recz, Inowrocław, Gryfice, Warszawa.

Zagraniczne: Berlin, Toronto, Neubrandenburg, Demmin, Flensburg, Hamburg, Duisburg, Bonn, Köln, Seattle, Frankfurt, Flensburg, Wilno, Lüdenscheid, Stavenhagen, Bornhöved, Darmstadt, Karaganda.

2001

Indywidualne: Gdynia, Niepokalanów, Września, Choszczno, Szczecin, Gdynia, Poznań, Rumia, Lublin, Zabrze, Gryfice, Broja, Warka, Warszawa, Bytom, Krosno Odrzańskie, Olsztyn, Ksawerowa, Ostrów Wlkp., Wrocław, Toruń, Kalisz, Bydgoszcz, Mysłówice, Cieszyn, Wolin, Koło, Kluczbork, Łódź, Drezdenko, Nieborów, Człuchów, Chodzież, Katowice, Brodnica, Wągrowiec, Choszczno, Strzebielino, Gniezno, Radowo Małe, Rogoźno.

Zorganizowane: Szczecin, Poznań, Inowrocław, Warszawa, Gryfice, Gliwice, Suchedniów, Toruń, Grudziądz, Ruda Śląska, Węgorzyno, Człuchów.

Zagraniczne: Demmin, Kapsztad, Appelwerder, Lübeck, Rostock, Berlin, Brunssum, Hamburg.

2002

Indywidualne: Rzeszów, Szczecin, Czechowice Dziedzice, Chojnice, Bydgoszcz, Ostrów Wlkp., Smardzko, Poznań, Kamień Pomorski, Gryfino, Wolbrom, Człuchów, Stargard Szczeciński, Śrem, Tomaszów, Ostrów Wlkp., Łomża, Witnica, Recz, Bełchatów, Kraków, Trześń, Gdańsk, Międzylesie, Mysłówice, Gdynia, Jastrzębie Zdrój, Gniezno, Tyczyn, Gołańcza, Wapno.

Zorganizowane: Poznań, Szczecin, Recz, Maksymilianów, Śrem, Bydgoszcz, Nowa Wieś, Kraków.

Zagraniczne: Hamburg, Nettetal, Bonn, Holandia, Francja, Portland.

2003

Indywidualne: Szczecin, Nowogard, Gdynia, Oświęcim, Kraków, Szamocin, Łódź, Poznań, Wieleń, Łagiewniki, Kamień Pomorski, Świdnica, Ujście, Toruń, Świdnica, Krosno n/Wisłokiem, Poznań, Olsztyn, Bydgoszcz, Wrocław, Trzebnica, Chodzież, Zielona Góra, Żary, Kościerzyna, Gliwice, Golub Dobrzyń, Bytom, Bielsk Podlaski, Pabianice, Pszczyna, Radków, Halinów, Ostrów Wlkp., Sieradz, Lębork, Nowogard, Myślibórz, Opatów, Inowrocław, Stargard, Braniewo.

Zorganizowane: Nowogard, Rodowo Małe, Kraków, Szczecin, Warszawa, Poznań, Ujście, Poznań, Chorzów, Stargard Szczeciński, Żnin.

Zagraniczne: Demmin, Dargun, Hannover, Brunssum, Berlin, Norwegia, Schwäbisch-Hall, Hamburg, Toronto, Belgia, Oberhausen, Australia, Brazylia, Paderborn.

2004

Indywidualne: Gryfino, Warszawa, Dąbrowa Górnicza, Gdańsk, Gorzów Wlkp., Bydgoszcz, Szczecin, Nowogard, Wrocław, Klucze, Gdynia, Poznań, Katowice, Opole, Krajenka, Złotów, Kościerzyna, Bełchatów, Ujście, Ciechocinek, Zduńska Wola, Olkusz, Nakło n/Notecią, Gliwice, Tychy, Wolbrom, Łódź, Luboń Śląski, Leszno, Szamocin, Stargard Szczeciński.

Zorganizowane: Diecezja Łowicka, Szczecin, Legnica, Poznań, Gorzów Wlkp., Żabowo, Gdańsk.

Zagraniczne: Berlin, Demmin, Neubrandenburg, Hannover, Chicago, Bremen, Toronto, Bad Durkheim.

2005

Indywidualne: Starogard Gdański, Poznań, Szczecin, Krajenka, Jelenia Góra, Złotów, Bydgoszcz, Nowogard, Parczew, Wrocław, Gryfice, Przybiernowo, Inowrocław, Nakło n/Notecią, Radom, Warszawa, Idzikowice, Gdańsk, Stargard Szczeciński, Margonin, Poznań, Zielona Góra, Łódź, Toruń.

Zorganizowane: Kościerzyna, Poznań, Nowogródek, Olsztyn, Pniewo, Chodzież, Gniezno, Prudnik, Kraków, Dębno Lubuskie, Gryfice, Gniezno, Sędziszów Małopolski, Ujście, Jarocin.

Zagraniczne: Düsseldorf, Bad Essen, Demmin, Braunschweig, Dania, Hamburg.

2006

Indywidualne: –.

Zorganizowane: diecezja pelplińska – Lalkowy, Bełczna, Szczecin, Bydgoszcz, Gorzów Wlkp., Czersk, Otwock.

Zagraniczne: –.

2007

Indywidualne: –.

Zorganizowane: Warszawa, Gorzów Wlkp., Gdynia, Gdańsk, Kościerzyna, Poznań, Wejherowo, Kraków, Wrocław, Szaflary.

Zagraniczne: Neubrandenburg.

2008

Indywidualne: –.

Zorganizowane: Gliwice, Czechowice Dziedzice, Poznań, Nakło n/Notecią.

Zagraniczne: –.

2009

Indywidualne: –.

Zorganizowane: Stargard, Rożnowo, Wytomyśl, Suchy Las, Szubin.

Zagraniczne: –.

2010**Indywidualne:** –.**Zorganizowane:** Gryfino, Gorzów Wlkp., Szczecin, Gliwice, Warszawa, Wołczkowo, Stargard Szczeciński.**Zagraniczne:** –.

Zakończenie

Różne formy pielgrzymowania dają obecnie ciekawe możliwości duszpasterskie. Pielgrzym, zdążając do sanktuarium, wychodzi ze swej codzienności i kontaktuje się z nadprzyrodzonością. Jest to również możliwość wyznania wiary publicznie. Zetknięcie się z miejscem uświęconym wielowiekową tradycją działania Boga przez Maryję daje możliwość rewizji swojego życia. W trakcie pielgrzymki można na nowo znaleźć Boga i odkryć wspólnotę wiary. Sanktuarium MB Bolesnej w Skrzatuszu daje możliwość orzeźwienia i pokrzepienia na dalszą drogę życia.